

РОЗДІЛ I

Початковий період Другої світової війни

Олександр Лисенко

Волинський регіон у 1939–1940-ві роки як вузол суспільних антагонізмів і театр збройного протистояння

Ідеться про Волинь у 1939–1940-ві рр. як вузол суспільних антагонізмів і театр збройного протистояння.

Ключові слова: антагонізм, уряд, традиції, історичний розвиток.

Лысенко Александр. Волынский регион в 1939–1940-е годы как узел общественных антагонизмов и театр вооруженного противостояния. Идет речь о Волыни в 1939–1940-е гг. как узел общественных антагонизмов и театр вооруженного противостояния.

Ключевые слова: антагонизм, правительство, традиции, историческое развитие.

Lysenko Olexandr. Volhynia Region Speech Goes in 1939–1940 Years as Knot of Public Antagonizmiv and Theater of the Armed Opposition. About Volhynia in 1939–1940-vi as a knot of public antagonizmiv and theater of the armed opposition.

Key words: antagonism, government, traditions, historical development.

На перший погляд може здатися, що виокремлення одного історичного регіону не зовсім виправдане, коли йдеться про такі масштабні в територіальному плані й протяжні в часі явища як Друга світова війна та її наслідки. Однак уже перше наближення переконує в тому, що Волинський регіон володіє таким ступенем насиченості подієвого полотна конфліктогенними чинниками й суперечностями, особливостями перебігу бойових дій різних воюючих сторін, що створює підстави для такого наскрізного аналізу, широких порівнянь та узагальнень. Не останню роль при цьому відіграли географічне положення, природно-кліматичні умови, національний склад населення, традиції та специфіка історичного розвитку краю у довоєнні часи.

У 20–30-ті рр. Волинь стала своєрідним полігоном для амбіційного соціально-економічного й політичного експерименту Варшави, метою якого стало посилення польської присутності через масове переселення сюди осадників з інших воєводств II Речі Посполитої. Водночас Волинський воєвода Г. Юзевський, намагаючись нейтралізувати деструктивні чинники, що були пов'язані з політикою Варшави на «полуднево-східних кресах», пішов на певні поступки місцевому українському населенню в національно-культурній сфері.

Несприятлива ситуація перед парламентськими виборами, призначеними на вересень 1935 р., підштовхнула пілсудчиків до конструктивних контактів з електоратом, що репрезентував національні меншини, у першу чергу – українським. Майже чотирирічні переговори увінчались у травні 1935 р. «усною» угодою, що символізувала «нормалізацію» польсько-українських відносин. Українська сторона в особі УНДО одержала запевнення в збереженні національної освіти, фінансово-матеріальній підтримці, громадських, кооперативних та культурних інституцій, розширенні сфери вживання рідної мови, зокрема в адміністративних і судових установах, створенні українського університету, звільненні політичних в'язнів, а також на гарантовані квоти в парламенті та місцевих органах влади. Зі свого боку, українці виявили готовність визнати Польську державу і взяти участь у виборах. Польсько-українське порозуміння спричинило розкол української спільноти. На виборчі дільниці з'явилося близько половини українців, які мали виборчі права [6].

Помітне сповзання уряду Ю. Пілсудського вправо, усе рельєфніше окреслення тоталітарних тенденцій в державі позначалося і на лінії щодо нацменшин. Відійшовши від «угоди» 1935 р. з українцями, уряд весною 1938 р. відкликав з Волині Г. Юзевського, що посилювало песимізм щодо майбутнього статусу української спільноти в Польщі. Курс на зміцнення східних кордонів, що супроводжувався форсованими колонізаційними акціями, також викликав наростання антипольських настроїв. Керівництво держави вдалося до примусового переселення свідомих і активних українців углиб країни, реполонізації «загродової шляхти», «ревіндикації» православних віруючих у католицизм на Холмщині, Підляшші й Поліссі. З 389 православних храмів, які функціонували тут до початку Першої світової війни, до 1938 р. залишався 51, 189 – перетворено на костели, а 149 – зруйновано.

Крах сподівань на конструктивне вирішення польськими правлячими колами «українського питання» викликав створення у Львові Контактного комітету, на який покладалася консолідація українських сил різної політичної орієнтації.

Початок Другої світової війни українці і поляки зустріли по-різному. Для всіх поляків втрата державності стала особистою драмою. Значна частина українців виступила на захист держави, громадянами якої вони були. Але багато етнічних українців пов'язували з крахом санаційного режиму сподівання на національне визволення й суверенну державність. Тому в деяких місцях зафіксовано сутички українців із польськими поліцаями та солдатами й аналогічні дії польських підрозділів проти українців [7].

З великою прикрістю українська громадськість і політикум дізналися про підготовлені у 1938–1939 рр. Головнокомандувачем Війська Польського маршалом Е. Риз-Смілі та міністром військових справ генералом Т. Каспшицьким планів звільнення «кресів» від української людності, а також акцію депортації та можливого фізичного винищення українців, сплановану «народовцями» на чолі з генералом М. Янушайтісом [7].

Унаслідок агресії Німеччини та Радянського Союзу проти Польщі Волинь відійшла до складу СРСР. Однак «золотий вересень 1939 р.», як і широко розрекламоване «возз'єднання» українського народу не принесли довгоочікуваної свободи. «Соборизація» по-сталінськи і радянська регіону в сучасній літературі трактується переважно в негативному ключі. Як доказ наводиться механічне перенесення на Волинь суспільно-політичної моделі радянського зразка: організації державного управління, виборів, мережі громадських об'єднань, які заступили місце ліквідованих довоєнних інституцій. За ширмою задекларованого народоправства, тобто «соціалістичної демократії» виразно проступав вишкір монопартійної диктатури, режим тоталітарного зразка, що не залишав місця для суспільної самодіяльності та політичного плюралізму. Уніфікація всіх сфер життя супроводжувалася насадженням сумнівних форм господарювання, колективізацією, «зрівнялівкою» тощо, ігноруванням традиційного економічного алгоритму.

Оскільки для формування апарату на місцях гостро бракувало кадрів (місцевим членам КПЗУ у центрі не дуже довіряли), з різних областей України і Союзу на Волинь прибували партійні, радянські, комсомольські, профспілкові, господарські керівники, освітяни, енкаведисти, які заповнювали керівні посади усіх рівнів. Далеко не всі вони мали потрібні знання, культурно-освітній рівень для виконання своїх функцій. Місцевих жителів часто шокувало не стільки незнання української мови (тут чудово розуміли і польську, й російську), скільки вульгарність, нахраписта нахабність і зловживання деяких «начальників», їхнє пихате ставлення до людей, небажання рахуватися зі звичаями і традиціями краю.

Будь-які сумніви (не кажучи вже про спротив) у доцільності «революційних» перетворень відстежувалися і жорстко переслідувалися. Органи НКВС влаштували справжнє полювання на членів українського та польського національного підпілля. Проти них спрямовувалася вся міць розгалуженого карального механізму. Судова колегія з кримінальних справ Волинського обласного суду, військовий трибунал 5-ї армії КОВО, закриті суди в Києві та Москві засуджували до вищої міри покарання і тривалих ув'язнень польських та українських патріотів. Тих кого не встигли засудити, 23 червня 1941 р. знищили в застінках НКВС за наказом із Москви. Та, якщо бойовики ОУН, члени польських організацій «Ридз-Смігли» та «Служби звиченства польські» знали, на що йдуть, свідомо ризикуючи життям в ім'я своїх політичних ідеалів, то безвинні жертви сталінського терору ставали «ворогами народу» в результаті надуманих звинувачень і «білими нитками» шитих справ.

Різно негативне ставлення Кремля до керівництва II Речі Посполитої було перенесене на польське населення, окремі категорії якого підлягали депортації у східні райони СРСР як заздалегідь нелояльні до

більшовицької влади. У польській еміграційній літературі ствердилася думка, що всі чотири депортації 1939–1941 рр. мали суто антипольський характер. Це переконання базувалося на тому, що найчисленнішими категоріями депортованих стали польські осадники, лісова сторожа, родини польських військових бранців, чиновників держaparату, співробітників спецслужб та силових структур, біженців з польських воєводств, окупованих Німеччиною, членів т. зв. «контрреволюційних» організацій тощо.

Та насправді Москва сповідувала не національний, а суто політичний підхід у своїй репресивній політиці. Жертвами примусового переселення стали українці, білоруси, євреї, німці. До 3 квітня 1940 р. у такий спосіб було «звільнено» 10 630 будинків німецьких колоністів на Волині [9].

Ось лише кілька цифр, що ілюструють масштаби репресій. Лише упродовж трьох днів першої хвилі депортацій з Волинської області вивезли 1613 родин (8858 осіб). А всього до 13 лютого 1940 р. 17 206 родин (89 062 особи) вивезли з західноукраїнських областей на схід на заслання і спецпоселення [2].

Утричі більше мешканців Західної України – 240 тис. – змушені були залишити домівку під час третього етапу (червень – липень 1940 р.). Серед них налічувалося 16,6 тис. мешканців Волинської області. Нарешті упродовж останнього етапу (червень 1941 р.) депортація охопила близько 300 тис. осіб [1]. Відразу після нападу Німеччини на СРСР у Луцькій в'язниці було вбито майже 2000 бранців, Ковельській – 194, Володимир-Волинській всі засуджені до смертної кари [1]. Це були люди різних національностей, роду занять, віку і статі.

Але й на чужині вижили далеко не всі. Від важкої праці, недоїдання, хвороб, важкого клімату загинуло багато спецпоселенців. Кілька років тому в Литві на державному рівні відзначали 70-річчя депортації співвітчизників у північно-східні райони СРСР. Урочистості стали не тільки ще однією нагодою продемонструвати ставлення до тоталітарного минулого, власної історії, а й чинником консолідації сучасного суспільства і держави, їхньої орієнтації на гуманітарні цінності.

У нас трагедія українців одного регіону не стала трагедією інших.

Депортації і масові вбивства своїх громадян увійшли в пам'ять як один з найбільших злочинів сталінської тиранії. Вони на довгі десятиліття запрограмували внутрішню опозиційність до більшовицького режиму не лише її безпосередніх жертв, а й багатьох мільйонів людей, яких тоді не торкнулася біда.

Українське й польське національне підпілля одержало широку соціальну базу, що дало можливість вести боротьбу проти тоталітарних режимів аж до середини 50-х років.

Саме у зв'язку з цими подіями варто звернути увагу на своєрідне перетікання смислів, коли мова йде про колаборацію і національно-визвольний рух. Українські націоналісти наголошували на ситуативності співпраці з Німеччиною, оскільки завжди вважали своїм головним ворогом більшовицьку систему. Прагнення деяких авторів жорстко пов'язати ці два явища не витримують серйозної критики, оскільки переважна більшість калаборантів – і українців і поляків – були не учасниками національно-визвольної боротьби, а маргіналами, аполітичним і навіть напівкримінальним елементом.

Ми ще повернемося до цієї проблеми, а поки що в загальних рисах схарактеризуємо ті елементи радянської політики, які були позитивно сприйняті країнами. Для переважно аграрного регіону першочергового значення набувало земельне питання. Наділення, а точніше – перерозподіл земельних угідь на користь незаможних верств хоча й не ліквідував бідність, все ж спочатку дістав схвалення сільських трударів. Та для заможної частини селян аграрні перетворення, усупільнення засобів виробництва, вилучення «зайвих» реманенту і худоби стало справжнім потрясінням. Натомість бідняки відчували полегшення від протекціоністської податкової політики, централізованого забезпечення технікою, реманентом, посівним матеріалом, тягловою силою, худобою, хімікатами, добривами тощо.

Реформування банківської і промислової сфери, торгівлі та обслуговування здійснювалося шляхом націоналізації. До кінця 1940 р. приватновласницький сектор у промисловому виробництві зменшився до 38 % [1]. У такий самий спосіб вирішувалася проблема житлового фонду, причому не обійшлося без численних зловживань з боку партійно-радянської номенклатури.

Ліквідація безробіття, запровадження відпусток зі збереженням зарплати, надання інших соціальних преференцій – ці та інші кроки влади не залишили байдужими багатьох людей. У поєднанні з заходами у сфері охорони здоров'я, зв'язку, комунікацій, комунальному господарстві, громадському харчуванні, торгівлі це створювало позитивний фон і сприятливий морально-психологічний клімат, що сприяло легітимізації режиму в очах місцевого населення.

Окремо слід сказати про мовно-освітню, культурну та конфесійну політику радянських властей. Восени 1939 р. на Волині налічувалася 1051 школа (130 тис. учнів), з яких польськими були – 1003, німецьких – 28, чеськими – 9 [9]. Лише у кількох навчальних закладах користувалися українською мовою. Нова адміністрація відразу вдалася до українізації освітньої сфери. Поряд з радянською навчально-виховного процесу ці дві тенденції стали визначальними в реформуванні освіти. Кількість шкіл з українською мовою навчання лише на Рівненщині зросла від 0,6 % у 1938/1939 навчальному році до 80,6 % у наступному [12].

Для забезпечення шкіл педагогічними кадрами у квітні 1940 р. в Луцьку розпочав роботу учительський інститут. Крім того, зі східних районів на Волинь прибуло 1800 учителів, які мали досвід роботи [8].

Багато зусиль було спрямовано на ліквідацію неписьменності. У 1940-му – першому кварталі 1941 рр. навчанням охопили 156 623 неписьменних та малописьменних (32,8 % від їхньої загальної кількості), однак повністю закінчили курси лише 38,7 тис. осіб (8,1 %) [9].

Створювались умови для розвитку української літератури, музичного, образотворчого і театрального мистецтва.

Натомість у релігійних питаннях влада вперто гнула свою нерозважливу атеїстичну лінію, витісняючи вплив церкви в освітніх закладах та суспільному житті. Утопічні уявлення про те, що однією-двома директивами й десятком малопрофесійних, а то й низькопробних публікацій у періодиці можна скомпрометувати і змусити мільйони віруючих відмовитися від предковичних цінностей і традицій, різко змінити власний світогляд, наштовхнулися на глухий спротив і не додали дивідендів новій владі.

Однак усі ці «реверанси» в бік українців зовсім не означали, що йдеться про кардинальні зміни національної політики Кремля. Гіркий досвід українізації в республіці, який завершився винищенням української творчої еліти, став нагадуванням про справжню мету радянського керівництва: за незначними поступками в культурно-освітніх питаннях крилося принципове несприйняття прагнень до суверенітету України. У зв'язку з цим усі кроки більшовиків у 1939–1941 рр. слід сприймати як засоби інкорпорації регіону в загальносоюзний суспільно-політичний та економічний простір та легітимації режиму.

Загалом до початку німецько-радянської війни волинський соціум був розшарований за ідеологічними, політичними, світоглядними, етно-конфесійними ознаками, сповнений внутрішніх протиріч, здебільшого прихованих, але від того не менш гострих і вибухонебезпечних. Агресія Німеччини проти СРСР запустила детонатори процесів, що мали надзвичайно руйнівні й трагічні наслідки.

Уже в червні 1941 р. Волинь стала з величезним театром бойових дій Вермахту і Червоної армії. 26 червня в районі Луцька, Рівного, Дубна, Бродів розгорнулася одна з найбільших танкових битв Великої Вітчизняної та Другої світової війн. Танкова група Клейста увірвалася у 50-кілометровий розрив, що виник між 5-ю і 6-ю арміями і прагнула якомога далі просунутись у напрямі Житомир – Київ. Командування Південно-Західного фронту організувало контрудар силами кількох механізованих корпусів. Однак М. Кирпонос не знав, що у складі 15-го мехкорпусу в операції могла бути задіяна лише одна дивізія, оскільки дві інших були зв'язані, на широкому фронті стримуючи натиск німецьких з'єднань. Не вдалося скористатися й елементом раптовості.

Та завдяки рішучим діям командування й самовідданості радянських воїнів, зокрема 19-го мехкорпусу під Дубном, вдалося суттєво звузити смугу прориву і зменшити його темпи. Та все ж зупинити ворога не вдалося. М. Кирпонос дійшов висновку про доцільність відведення військ на рубежі рік Стохід, Стир і населених пунктів Крем'янець, Золочів, Миколаїв, Стрий, Долина, аби створити умови для протидії наступаючому ворогу. Однак Ставка ВГК наказала йому контрударами знищити німецькі частини й ліквідувати прорив. При цьому не бралися до уваги несприятливі для дії танків умови: від висхідного рубежу до Берестечка було 5 річок із заплавами і болотистими долинами. Не враховувалися розриви між з'єднаннями корпусу, бракувало часу на підготовку. Незважаючи на ці та інші недоліки, радянським військам вдалося на тиждень затримати основні сили 1-ї танкової групи і 6-ї польової армії вермахту. Лише підрозділи 19-го корпусу знищили 180 танків, півсотні гармат, 13 бронемашин ворога [11].

Але втрати радянських військ були неспівмірно вищими. Під час Львівсько-Луцької операції, у якій було задіяно 864,6 тис. чол., втрати становили 231,2 тис. осіб (у т. ч. 165,5 тис. – безповоротні й 15,4 тис. – середньодобові) [3].

Відступ Червоної армії та вступ німецьких військ творили принципово нову ситуацію в краї. Для поляків вона принесла такі ж випробування, як і для українців, хоча відносини з окупаційною адміністрацією у них склалися по-різному. Нацисти у 1939 р. воювали проти Польщі, а в 1941 р. – проти Радянського Союзу, але не проти України. Якщо про будь-яку форму польської державності не було й мови (навіть з назви адміністративно-територіального утворення, до якого увійшла основна частина польських воєводств, – Генеральне губернаторство – виключалася згадка про Польщу), то у назві іншої окупаційної одиниці – райхкомісаріату «Україна» така дефініція була. Більше того, попри спротив верхівки III Райху, А. Розенберг тривалий час прощтовхував у Берліні ідеї, пов'язані з васальною формою державності України, поступок у сфері освіти, культури, національної свідомості тощо. Інша справа, що всі ці проекти мали на меті лише одне – полегшити справу «переставлення» України Німеччиною й убезпечити останню від негативних наслідків безоглядної політики «чорного ката» України Е. Коха. Як виявилось далі, Україна була завеликою здобиччю навіть для такого монстра як III Райх.

Однак на початковому етапі окупації представники еміграційного політикуму самостійницької орієнтації здебільшого були одностайні в тому, що саме Німеччина може стати єдиним союзником українців.

Синхронізація інтересів Німеччини й українського національного табору у війні вбачалася в тому, що вони були зацікавлені в перегляді Версальської системи. Але українські політики не розгледіли за зовнішніми успіхами нацистського уряду зловісних зблисків майбутньої агресії, варварських засобів ведення війни, расистської, людиноненависницької ідеології, масового винищення людей. Один з учасників тих подій Г. Дмитрів з цього приводу писав: «Багато націоналістів, прихильників Гітлера, нічого не знали про його погляди на слов'янство... Вони тільки знали те, що Гітлер збудує Україну, і це прийняли безкритично, як річ певну. Це незнання привело опісля українське суспільство до фатальних наслідків в Другій світовій війні» [5]. Про це в літературі написано так багато, що виклад всієї канви подій може перетворитися в банальну переповідь відомих фактів. Тому зупинимося лише на окремих епізодах, що безпосередньо стосуються стрижневої проблеми цього дослідження.

Отже, головним завданням самостійницьких сил вважалося захоплення влади на місцях і демонстрація перед німцями спроможності й готовності українців до виконання державотворчих функцій. Похідні групи ОУН швидко організовували місцеві органи управління й міліцію.

Натомість Т. Бульба-Боровець, який репрезентував Державний центр УНР в екзилі, обрав шлях створення збройного формування, що мало стати зародком національної армії, взявши для нього назву – «Поліська Січ» (організація з такою назвою діяла у краї у 1939 р.). Після зустрічей з мельниківцями О. Сеніком та М. Сціборським, «Поліська Січ» доповнила самоназву – УПА, а в грудні перша частина назви була знята.

Повертаючись до питання про колаборацію, слід взяти до уваги кілька обставин. На початку окупації практично всі самостійницькі сили співпрацювали з німецькими військовими та цивільними властями. Першими хибність цього усвідомили бандерівці, які зазнали репресій після проголошення Акту 30 червня 1941 р. Формування Т. Бульби-Боровця спочатку діяло як поліцейна одиниця для боротьби проти радянських ар'єргардів та партизанів. З появою німецької цивільної адміністрації потреба в такій частині відпала. Отаман почав «гру у дві руки», контактуючи одночасно і з німцями, і з радянськими представниками, чим лише заганяв себе в кут. Змушений рахуватися з антинімецькими настроями населення, він вдався до демонстративних диверсійних і саботажних акцій.

Діяльність чисельного формування, що мало вплив на Поліссі й Волині, непокоїла ОУН(Б). Попри те, що в німецьких документах можна натрапити на згадки про Т. Бульбу-Боровця як бандерівського командира, між двома організаціями відразу склалися напружені стосунки. Головною причиною антагонізму стали амбіції проводу ОУН(Б), який прагнув одноосібно керувати самостійницьким рухом. Зрештою, ця обставина спричинила особисту трагедію отамана й деформування його формування, яке бандерівці частинами підпорядкували собі, а тих, хто чинив спротив, – знищили.

Т. Бульба-Боровець ішов на контакти з польською стороною, про що свідчать його зустрічі з польським діячем Б. Ходоровським та іншими польськими активістами [10]. За словами отамана, виникли умови «до порозуміння для спільної українсько-польської акції проти німецько-московських загарбників», але «під весну 1943 р. ті взаємовідносини перервала гостра протипольська акція бандерівців» [4]. Шовіністичні кола польського підпілля продовжували вважати українців «зрадниками» й «бандитами», що унеможливило подальше зближення й налаштувало бульбівців проти

поляків. Хоча сам командир УПА не давав наказів на протипольські акції, окремі підрозділи, якими він до того керував, чинили такі дії. Т. Бульба-Боровець закликав припинити братовбивчу війну, але зупинити маховик, що все більше розкручувався, вже було неможливо. При цьому він вказував на провокативні дії німецької і радянської сторони, які на практиці виявили зацікавленість в ескалації конфлікту.

Про причини, перебіг та наслідки «Волинської трагедії», причетність до неї ОУН(Б) та УПА буде детально сказано в інших доповідях. Тому обмежимося лише кількома ремарками.

Міжнаціональний конфлікт, що мав тривалу передісторію, отримав нову порцію каталізатора після поразки Української революції та визвольних змагань 1917–1921 рр. Західним демократіям слід занести на карб небажання належно вирішити «українське питання». Закулісні ігри на геополітичній шахівниці продемонстрували ігнорування корінних інтересів великої європейської нації. У міжвоєнний період своє негативне ставлення до «української ідеї» виявили польське і радянське керівництво. Диктаторські й тоталітарні режими породили у відповідь аналогічні методи протидії. Оскільки всі спроби вирішення «українського питання» цивілізованими, демократичними засобами виявилися неефективними, радикальні сили обрали для себе силову тактику.

Конфлікт такого масштабу, характеру і гостроти потребує врахування всіх без винятку чинників: військових, дипломатичних, політичних, соціально-економічних, морально-психологічних. Найменш конструктивним видається одностороннє звинувачення польської сторони у його розв'язанні.

Якщо суспільство загалом і кожен його громадянин окремо хочуть по-справжньому розібратися в його причинах і наслідках, кілька принципових запитань слід поставити й перед собою. Серед них, скажімо, такі: Чому українці не змогли відстояти своє право на державність у середині віки, на початку ХХ ст.? Чим можна пояснити те, що українці здебільшого програвали конкуренцію представникам інших етносів у соціально-економічній сфері? Чи не є ці невдачі наслідком браку волі й жаги до боротьби за незалежність та свободу, здатності до самопожертви в ім'я ідеалів слабкості державницької ідеї в самосвідомості українців? Чому в українському соціумі так глибоко закоренилася ксенофобія, несприйняття «чужого», байдужість до біди інших народів, наприклад єврейського? Цей шерех питань можна продовжити, але чесну відповідь на них зможемо дати лише тоді, коли зуміємо відмовитися від комплексу історичного нарцисизму, самомилування і самовиправдання. Визнання власних недоліків та помилок робить лише сильнішим, прагнення скинути провину на інших – свідчить про слабкість.

За браком часу й місця залишається лише позначити ще кілька сегментів конфліктів. Насамперед, це протистояння між оунівцями й червоними партизанами, які були репрезентантами радянської влади на окупованій гітлерівцями території. Воно мало продовження, коли проти українських повстанців уже після вигнання німців з України було кинуте внутрішні війська НКВС, до складу яких увійшли колишні партизани, зокрема ковпаківці.

Повернення більшовиків на Волинь ознаменувало початок другої радянізації краю, що відбувалася в іншому суспільно-політичному контексті (на фоні боротьби проти УПА), але за схожим сценарієм з першим актом цієї кампанії. Йшлося практично про громадянську війну, доказом чого можуть слугувати масштаби репресій. До того ж сталінський режим не забув нікого, хто в роки окупації виявив лояльність до німців: священників, учителів, митців, управлінців. Конфлікт із власним народом, здавалося б, вичерпав себе, коли заарештували всіх дійсних і потенційних «ворогів народу». Та насправді він знову набув латентної форми і залишався елементом ментальності волинян упродовж багатьох повоєнних десятиліть.

Насамкінець слід зауважити одну принципову річ. Ідеологізація й політизація історичних подій дає сьогочасні, моментальні результати. Та, як правило, це – продукт, що швидко псується, щойно змінюється політичний клімат і кон'юнктура. Ця обставина змушує науковців (якщо вони бажають перебувати у цьому далеко не завжди комфортному статусі), залишатися на позиціях безсторонніх обсерваторів, носіїв фундаментального знання непідвладних емоціям аналітиків. Це дає не лише відчуття якоїсь віртуальної свободи для суто інтелектуальних вправ, а забезпечує суверенітет науки від набігів політиканів та публіцистів, що обслуговують соціальне замовлення. Цим пасажем зовсім не хотілося б образити професійних, відповідальних політиків. Навпаки, для їхньої ж користі вчені мають чітко і голосно вказати на власне поле гри, де вони виступають як господарі. При цьому науковим продуктом – якісними, інформативним, креативним – політики не тільки можуть, а й повинні скористатися тією мірою, яка віддзеркалює інтереси суспільства, держави і нації.

Хворі суспільства стурбовані сьогочасними недугами, здорові – переживають перипетії минулого. Аби виправдати своє призначення, історики мають тренувати в суспільстві здатність пригадувати фізично загосні рани, але ментально й донині болісні травми, заподіяні у віддалені часи. Ця місія науки дає нам можливість оволодіти й оперувати цивілізованими інструментами передбачення катастроф, засобами виходу з них і подолання їхніх руйнівних наслідків, не втрачаючи при цьому почуття гідності й честі, не відмовляючись від нашого минулого, яким би складним і суперечливим воно не було.

Можливо, саме це дозволить нам без остраху дивитися в майбутнє?

Список використаної літератури

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. / І. Білас. – К., 1994. – Кн. 1. – С. 138–154.
2. Боярчук П. На Сибір і додому / П. Боярчук // Волинь. – 1993. – 27 квіт.
3. Великая Отечественная война без грифа секретности. Книга потерь / Г. Ф. Кривошеев и др. – М., 2009. – С. 80.
4. Дзьобак В. Тарас Боровець і «Поліська Січ» / В. Дзьобак // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1944. – № 1. – С. 124–139; 1995. – № 1–2. – С. 39–59.
5. Дмитрів Г. Проти хвиль: Спогади лікаря / Г. Дмитрів. – Б. м., 1964. – С. 146.
6. Зашкільняк Л. Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – С. 478–479.
7. Ілюшин І. І. Волинська трагедія 1943–1944 рр. / І. І. Ілюшин. – К., 2003. – С. 91.
8. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів. – Львів, 1988. – С. 115.
9. Кучерепа М. Волинь: 1919–1941 рр. / М. Кучерепа, В. Вісин. – Луцьк, 2005. – С. 123.
10. Поліщук В. Гірка правда: Злочинність ОУН–УПА (Сповідь українця) / В. Поліщук. – Донецьк, 1996. – С. 244–245.
11. ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 213, спр. 25, арк. 478.
12. Червоний прапор. – 1940. – 5 верес.

Микола Кучерепа

Суспільні трансформації на Волині у 1939–1941 рр.

У статті на основі аналізу архівних та інших джерел висвітлено проблеми суспільних трансформацій на Волині в 1939–1941 рр., установлення та функціонування радянської суспільно-політичної та економічної моделі в краї. Проаналізовано заходи, що сприяли швидкому впровадженню радянської системи. Зроблено висновки про те, що включення Волинської області до складу УРСР було подією великої історичної ваги, уперше за багато століть українці з'єдналися у межах однієї державної структури. Проте через свою обмежену тривалість це насильне об'єднання не викликало глибоких змін ні в краї, ні в радянській Україні.

Ключові слова: Волинь, Друга світова війна, Західна Україна, НКВС, ОУН, радянська, репресії, СРСР, суспільні трансформації, територіальні зміни, Червона армія.

Кучерепа Николай. Общественные трансформации на Волини в 1939–1941 гг. В статье на основе анализа архивных и других источников рассматриваются проблемы общественных трансформаций на Волине в 1939–1941 гг., установление и функционирование советской общественно-политической и экономической модели в крае. Анализируются мероприятия, содействующие внедрению советской системы. Сделан вывод о том, что включение Волинской области в состав УССР было событием большой исторической важности, впервые за много веков украинцы объединились в границах одной государственной структуры. Но кратковременность такого объединения не привело к глубоким изменениям в волинском регионе.

Ключевые слова: Волинь, Вторая мировая война, Западная Украина, НКВД, ОУН, советизация, репрессии, СССР, общественные трансформации, территориальные изменения, Красная армия.

Kucherepa Mykola. Social Transformation in Volyn Region in the Years 1939–1941. In this article based on analysis of archival and other sources problems of social transformation in the Volyn region in 1939–1941, the establishment and functioning of the Soviet social-political and economic model in the province are addresses. The events are analysed which contributed to the implementation of the Soviet system. We make a conclusion that incorporation of the Volyn region into the USSR was an event of great historical importance, for the first time in many